

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1352103/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב מיכאל עמוס, הרב שלמה שפירא, הרב אברהם שינדלר

בעניין הקדש שרה בת מנשה ג'אנה חנה שוילי ז"ל (ובעניין הקדש נכסי העדה הגורג'ית)

המעוררים: 1. מיכאל בן יאיר
2. נעמה ברטל
(המעוררים ע"י ב"כ עו"ד מיכאל ספרד)

נגד

המשיבים: 1. יחידת הפיקוח על ההקדשות הדתיים – הממונה על ההקדשות
2. דוד בנדר
3. אייל אליהו בן זקן
4. חיים בר-לביא
נאמן ההקדש
נאמן ההקדש
נאמן ההקדש
נאמן ההקדש
(שלוש נאמני ההקדש ע"י ב"כ עו"ד יוסף תוסיה כהן ואח')

הנדון: הקדשות

פסק דין

לפנינו ערעור, לאחר נטילת רשות, על החלטת ראש הרכב בית הדין להקדשות בירושלים, הרב מנחם האגר, בתיק 840577/1, מיום י"ב בטבת התשפ"ב (16/12/2021), לדחות את בקשת המערערים לקיים את הדין בתביעה בבית הדין האזורי בדלתיים פתוחות.

הקדש שרה בת מנשה ג'אנה הוא הבעלים של נכס המצוי ברחוב דרך שכס 63 בירושלים, גוש/חלקה ישנים 30092/4. ההקדש כונן כהקדש משפחתי בהתאם לתנאי שטר הקדש שאושר בידי הרבנות הראשית לארץ ישראל בנשיאות הרבנים הראשיים נ"ע, הרב יעקב מאיר והרב אברהם יצחק הכהן קוק.

מיקומו של הנכס הוא בשכונת שמעון הצדיק, שיח ג'ראח, בירושלים המזרחית, והוא נעזב ע"י משפחת המקדישה בעת קרבות מלחמת השחרור בשנת 1948, ונוהל על-ידי האפוטרופוס לנכסי אויב הירדני. לאחר מלחמת ששת הימים הנכס עבר לניהולו של האפוטרופוס הכללי ובסופו של דבר שוחרר בשנת 2005 לידי ההקדש.

בעבר נקבע ע"י בית הדין להקדשות הפועל בבית הדין הרבני האזורי בירושלים ביחס ליורשי המנוחה שהם מוטבי (זוכי) ההקדש כי "לא אותרו" (פסק דין מיום 19.9.2004). כעת מבקשים המערערים להתמנות לנאמניו.

טענות המערערים

המערערים טוענים כי הם נכדיה של המקדישה, ילדי בתה רחל יחזקאל המוזכרת בשטר ההקדש כמי שאמורה ליהנות מפירות חלק הארי שלו, אשר באופן תמוה לא אותרו, למרות שהמערער מס' 1, מיכאל בן-יאיר, הוא דמות ידועה ושימש שופט ויועץ משפטי לממשלה. וכך קרה, שלמרות שמדובר בהקדש משפחתי לכל דבר ועניין, מונו כנאמנים לו אנשים זרים, תחילה מטעם עמותת "מיישבי ציון" ואח"כ מטעם הקדש ועד נאמני העדה הגורג'ית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לטענת המערערים, בשל העובדה שהתיק התנהל בבית הדין להקדשות בדלתיים סגורות, המבקשים לא ידעו כלל כי ההקדש של סבתם נדון, כי מונו לו נאמנים, כי הנכס משועבד למטרות שהנאמנים החדשים מטעם העמותה ואחר-כך ההקדש הגורגי בחרו לקדם. וכך בין השנים 2004 ועד שנודע להם במקרה בשנת 2019 על כל האמור, הדלתיים הסגורות מנעו ממי שלכאורה הם הזוכים של ההקדש להשמיע קולם לגבי עתידו.

המערערים מציינים כי בשל מיקומו ועברו של הנכס שבבעלות ההקדש, בשל הטענה כי מינוי הנאמנים לו נעשה באופן שגוי ובעייתי, ולנוכח זהות המעורבים בהליכים אלה – יש עניין ציבורי רב בפרשה, בגורל הנכס ובאופן שבו התקבלו ההחלטות על השליטה בו לאורך השנים.

ביום י"ב בטבת תשפ"ב (16/12/2021) התקבלה החלטה בתיק (הרב מ' האגר) לפיה: "הבקשה לקיום דיון בדלתיים פתוחות, נדחית", בהעדר נימוקים כלשהם. מכאן ערעור זה, שניתנה לו רשות, ובו מתבקש כי בית-הדין הרבני הגדול יקבע כי הדיון יתקיים בדלתיים פתוחות, ללא סייגים, וזאת בהתאם לעקרון פומביות הדיון החוקתי, כללי הצדק הטבעי, ותקנות הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל, התשנ"ג (להלן: "תקנות הדיון בבית הדין הרבני").

המערערים מפנים במיוחד לתקנה נב לתקנות הדיון. הם טוענים כי הדיון בתיק דנן עניינו בבקשה לביטול מינויים של נאמנים להקדש אשר אין להם כל קשר משפחתי למנוחה המקדישה או למבקשים, ולמינויים של המבקשים כנאמנים תחתם. ממילא מדובר על תיק שעניינו מינוי נאמנים להקדש אשר באחזקתו נכס, ואין מעורבים בדבר כל פרטים אישיים או רגישים של כל אדם שהוא, בניגוד לעניינים רבים אחרים הנדונים בפני בתי הדין הרבניים.

המערערים מוסיפים לשם הזהירות בלבד, וככל שבית הדין יסבור כי מדובר ב"עניין משפחה" כאמור בתקנה נב, ברי כי המשפחה הרלוונטית בענייננו, אשר תכלית הסעיף להגן על פרטיותה, אינם אלא משפחת המבקשים לפתוח את דלתות הדיון. הנאמנים הנוכחיים אינם, כאמור, בני משפחת המקדישה או המבקשים, כך שאין להם כל עניין פרטי-אישי כשר להגן עליו בענייננו באמצעות סגירת הדלתיים ומניעת פומביות הדיון, והם פועלים, לפי הצהרתם, בשם עמותות בעלות מטרות ציבוריות אידיאולוגיות או למטרות רווח כספי. כך גם כל צד אחר בתיק הנדון. משכך, לא נראה כי קיימת כל סיבה שלא להיעתר לבקשה דנן במלואה. במאמר מוסגר ייאמר כי מינוי הנאמנים הנוכחיים נעשה כמינוי ציבורי ותחת ההנחה שיורשי המקדישה "לא אותרו", ולפיכך מבחינת בית-הדין האזורי תיק זה נוהל כל השנים שלא כהקדש משפחתי.

המערערים עומדים בטענותיהם על חשיבות עקרון פומביות הדיון אשר הוא "אחד העקרונות החוקתיים המרכזיים שביסוד שיטת המשפט שלנו. בשמירתו טמונה, כידוע, אחת הערובות העיקריות לתקינותו של ההליך השיפוטי, הן בתחום עשיית הצדק ובירור האמת, הלכה למעשה, והן בתחום מראית פני הצדק קבל עם ועדה" (ראו: ע"פ 2334/81, דברי השופט ד' לוי, בעמ' 832 מול אותיות השוליים ב-ה, והאסמכתאות המאוזכרות שם). צוטטו ואוזכרו מקורות משפטיים נוספים.

המערערים מבססים עוד את ערעורם על העדר הנמקה בהחלטת בית הדין קמא, חובה המעוגנת במפורש בתקנה קיד לתקנות הדיון בבתי הדין, והיעדרה היא עילה עצמאית לפסילת ההחלטה של בית הדין האזורי.

עד כאן תמצית טענות המערערים.

עמדת הממונה על ההקדשות בבתי הדין הרבניים

בעמדה שהגישה הממונה על ההקדשות בבתי הדין הרבניים על פי בקשת בית הדין הגדול, סוקרת הממונה את הרקע העובדתי הקשור להקדש ועומדת על תנאי ההקדש. בין היתר מציינת הממונה כי בפסק דין מיום 19.09.2004 קבע בית הדין האזורי בירושלים כי היות שיורשי המנוחה לא אותרו, ימומש התנאי בשטר הקובע כי ההקדש ישמש (לטובת) לבית כנסת בשכונת נחלת שמעון. בפועל, ידוע כי בית כנסת זה אינו פעיל כיום, ועל פי ביקורת שנערכה מטעם יחידת הרישום והפיקוח על ההקדשות, כספי ההקדש שימשו למטרות אחרות, שאינן נזכרות בשטר ההקדש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לגופו של עניין מושא הערעור, אם לקיים את הדיון בדלתיים סגורות או פתוחות, מפנה הממונה אל סעיף 1א לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון), התשט"ז-1956, ולפיו לבית הדין מסור שיקול דעת להרשות לאדם או לסוגי בני אדם להיות נוכחים בדיון, חרף הוראותיו של חוק בתי דין דתיים.

עמדתה העקרונית של הממונה על ההקדשות היא כי ככל שמדובר בהקדשות שנועדו למטרות ציבוריות, הרי שיש מקום לאפשר לציבור נגישות לדיונים המתנהלים בעניינם, אלא אם כן סבור בית הדין או אחד הצדדים כי הדבר יגרום לנזק כלשהו. לגבי הקדשות פרטיים או משפחתיים, הכלל אמור לכאורה להיות הפוך.

לגופו של עניין, לא מוצאת הממונה על ההקדשות טעם לסרב לבקשתם של המערערים להורות על פתיחת דלתות הדיון, ולו על מנת להפיש את דעתם כי החלטות בית הדין הנכבד מתקבלות בשקיפות, במקצועיות ובהגינות, לא במחשכים או חלילה משיקולים זרים.

בשולי הדברים מציינת הממונה כי בקשת המערערים לבית הדין האזורי הנכבד הוגשה בעיצומו של גל תחלואה נוסף של מגפת הקורונה, ובמצב הבינוי של בית הדין בירושלים, כשאולמות הדיון אינם מרווחים וכשאין בהם חלונות אוורור, ייתכן שחלק משיקולי בית הדין שלא להתיר את פתיחת דלתות בית הדין נבע גם מן הרצון לצמצם את הצפיפות באולם בית הדין.

עמדת המשיבים 2-4

המשיבים 2-4 לערעור הודיעו כי בית הדין קמא לא ביקש את תגובתם לקיום הדיון בדלתיים פתוחות בטרם ניתנה החלטת בית הדין. לו הייתה מתבקשת תגובתם לא היו המשיבים עומדים על קיום הדיון בדלתיים סגורות, וחלף זאת היו מותירים את ההחלטה בעניין לשיקול דעתו של בית הדין. משעה שעמדת המשיבים בשאלה זו מתבקשת עתה בערעור, הרי שהם מתכבדים להודיע כי הם מותירים את ההחלטה בסוגיה לשיקול דעתו של בית הדין הרבני הגדול.

נימוקי בית הדין האזורי

בהתאם לבקשתנו, ביום ג' באב התשפ"ב (31/7/2022) נימק בית הדין קמא את החלטתו. בית הדין עמד על סתירה קיימת לעניין קיום דיון בהקדשות בדלתיים פתוחות או סגורות בין חוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) ובין תקנות הדיון, והסביר: "דבר ברור הוא שכאשר יש סתירה בין החוק לתקנות הרי שהחוק גובר על התקנות. לפיכך, מכיוון שלא מצאנו נימוק מספיק בבקשת המבקשים כדי לסטות מהאמור בחוק שהדיון יתנהל בדלתיים סגורות לכן בקשתם לקיום דיון בדלתיים פתוחות נדחת".

דיון והכרעה

אכן, לכאורה קיימת סתירה בין הוראות תקנות הדיון ובין הוראות סעיף 1א לחוק בתי דין דתיים (כפיית ציות ודרכי דיון) בכל הקשור לדיון בדלתיים פתוחות או סגורות בענייני הקדשות. תקנות הדיון מורות:

גב. דיון בדלתיים פתוחות ובדלתיים סגורות

הדיון בענייני משפחה ובבקשות לגיור מתנהל בדלתיים סגורות, ובשאר העניינים – בדלתיים פתוחות, אלא אם בית-הדין הורה אחרת במשפט מסוים או בישיבה מסוימת. בכל אופן רשאי בית-הדין להרשות או לא להרשות את נוכחותו של אדם מסוים או סוגי בני-אדם.

כלומר, ככל שמדובר בענייני הקדשות, ודאי הקדשות בעלי מטרה ציבורית, אין הם בגדר "ענייני משפחה" או "גיור". על כן, ברירת המחדל לדיון בעניינים אלו לפי תקנות הדיון היא דיון בדלתיים פתוחות. לעומת זאת, חוק בתי דין דתיים הנ"ל מורה אותנו:

1א. דרכי דיון

(א) בית דין, כשהוא דן בעניין שבשיפוטו, למעט בענייני ירושה, ידון בדלתיים סגורות, זולת אם ראה בית הדין לקיים את הדיון בפומבי, ואולם רשאי בית הדין להרשות לאדם או לסוגי בני אדם להיות נוכחים בשעת הדיון, כולו או מקצתו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(ב) על דיון בפומבי ועל דיון בדלתיים סגורות כאמור בסעיף קטן (א), יחולו ההוראות בדבר איסור פרסום המפורטות, בסעיף 70 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, לפי הענין ובשינויים המחויבים.

במילים אחרות, לכאורה לפי החוק הנ"ל גם ענייני הקדשות יידונו ככלל בדלתיים סגורות, אלא אם ראה בית הדין לקיים את הדיון בפומבי.

מקובלנו שבסתירה בין הוראות חוק והוראות תקנות, גוברות הוראות החוק, ובפרט כשמועד חקיקת החוק מאוחר יותר. תקנות הדיון הותקנו בשנת התשנ"ג (1993), ובשעת התקנתם הם לא הותקנו מכוח הוראת חוק אלא מכוח סמכותם הטבעית של בתי הדין הרבניים לקבוע את סדרי הדיון שלפניהם, כל עוד לא הותקנו כאלו מכוח הוראת חוק מפורשת. סעיף 1א הנ"ל נחקק בשנת התשס"א-2001. כך שבכל מקרה הוא מאוחר לתקנות הדיון ומעמדו הנורמטיבי גבוה יותר. ברם, בפסק דין שניתן לפני ימים אחדים הסבנו את תשומת הלב – כי

הוראות תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים קיבלו תוקף של דבר חקיקה בסעיף 19(1) לחוק הדיינים (תיקון מס' 19), התשס"ד-2004. נאמר שם: "הוראות תקנות הדיון בבתי הדין הרבניים בישראל – התשנ"ג, יחולו עד להתקנת תקנות באותו ענין לפי הוראות סעיף 27(א) לחוק העיקרי בנוסחו בסעיף 16(1) לחוק זה". החוק האמור שולב בחוק הדיינים, התשט"ו-1955, ו"דיין" הוגדר שם בין היתר: "דיין" – חבר בית דין רבני כמשמעותו בדבר-המלך-במועצתו, 1922-1947 [...]. אילו נאמר כי "תקנות הדיון [...] יהיו בתוקף עד להתקנת תקנות באותו ענין", היה מקום לדון אם משמעו של דיבר זה הוא כי לתקנות הקיימות יהיה בשלב הביניים, עד להתקנת תקנות חדשות בכל עניין, מעמד של חוק ראשי או של תקנות בלבד. לשונו של המחוקק האומר כי "הוראות תקנות הדיון [...] יחולו" משמעה כי הוראות תקנות הדיון הקיימות ערב אשרורן יהיו במעמד שווה ערך להוראות של חוק ראשי. למצער, ברי שיש לתקנות תוקף של חקיקת-משנה, אשר בנסיבות העניין, לאחר הליך האשרור בחוק ראשי, אי אפשר לומר שהותקנו מחוץ לגדר הסמכויות על פי חוק ראשי. הוראות התקנות לעניין הקדשות רבניים היו מפורסמות וידועות ("פ' התשנ"ג, עמ' 2299) בעת שהכנסת אשררה הוראות אלו בקריאה שנייה ושלישית בשנת 2004, הן בוועדת החוקה והן במליאת הכנסת.

(תיק (רבני גדול) 1310115/2 מדינת ישראל נ' הקדש בית חינוך יתומים לעדת הספרדים (17/7/2022))

אם כן, בשנת 2004 קיבלו תקנות הדיון מעמד נורמטיבי של דבר חקיקה, וייתכן שמעמדה של תקנה נב הנ"ל הוא כדבר חוק, והרוצה למצוא סתירה בין ההוראות לעניין דלתיים פתוחות או סגורות – ימצא.

ואולם במקרה דנן איננו רואים צורך להכריע בסתירה, ככל שהיא קיימת, ובמלוא טענות המערערים. די לנו בטעמי הממונה על ההקדשות ובהעדר התנגדות מצד המשיבים 2-5 כדי לקבל את הערעור.

אכן במקרה דנן מדובר בהקדש משפחתי, אך המחלוקת בין הצדדים אינה על בסיס מחלוקת בענייני משפחה. בנסיבות המיוחדות למקרה זה, כפי שנטענו על ידי המערערים, יש להחיל את צו התורה: "והייתם נקיים מה' ומישראל" (במדבר לב כב).

כבר היה לעולמים שבית דין רבני אזורי קיים דיון בענייני משפחה בדלתיים פתוחות כאשר היה עניין ציבורי בדבר. היה זה בעניין בקשת היועץ המשפטי לממשלה לבטל את צו עיכוב היציאה מן הארץ שהוציא בית הדין האזורי בירושלים (בהרכב בראשות הרב עזרא בצרי) נגד בעל כדי למנוע את עיגונה של אשתו. מול צו עיכוב היציאה עמד צו להסגרת הבעל לצרפת בשל אישום ברצח. בית הדין האזורי קיים את הדיון באותה סוגיה בדלתיים פתוחות. פסק הדין פורסם בשו"ת שערי עזרא (ח"ב סי' קכא עמ' שג). ראו גם: הרב עזרא בצרי, "טובת הפרט מול טובת הציבור (חשש לעגינות מול צו הסגרה)", תחומין, כרך ט (תשמ"ח), עמ' 67-63; בג"ץ 852/86 ח"כ שולמית אלוני נ' שר המשפטים, מא(2) 1 (1987).

קיום הדיון בדלתיים פתוחות אין משמעו השמטת ניהול הדיון מידי בית הדין. המזכיר הראשי של בית הדין האזורי יודיע מראש לבעלי הדין את מספר המוזמנים, בנוסף לבעלי הדין, שיכול אולם בית הדין להכיל, ובעלי הדין ייערכו בהתאם. תשומת ליבו של מנהל אגף ביטחון תופנה לצורך בסידורי אבטחה בהתאם. עוד נציין כי פתיחת דלתות בית הדין בדיון כלשהו אינו היתר לצילום או להקלטת הדיון. מאחר שדיון בדלתיים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פתוחות אינו מצב רווח בבתי הדין, יידרשו כל הנכנסים לאולם המשפטים להפקיד את מכשירי הטלפון הסלולרי שברשותם, וכל אמצעי הקלטה או צילום אחר, במיכל שמזכיר בית הדין או מאבטח האולם יעמיד לרשותם. מאליו מובן כי בית הדין מוסמך להרחיק מאולם בית הדין ומסביבתו הקרובה אדם המפריע לדיוני בית הדין.

ברור כמו כן כי אין אנו מביעים שום דעה לגופה של מחלוקת בעניין ההקדש עצמו, וזכויות הצדדים שמורות להם.

בכפוף לאמור, הערעור מתקבל.

אין צו להוצאות.

אנו מבקשים להוסיף, בשולי הדברים אולם לא בשולי חשיבותם.

אולמות בתי הדין הם אולמות קטנים יחסית שנועדו מלכתחילה להכיל את הצדדים וב"כ בלבד. וזאת מאחר והדיונים בסוגיות המעמד האישי נעשים בדלתיים סגורות.

כידוע בתקופה האחרונה אנו מתנהלים ומתמודדים עם גלים של מגפת הקורונה, כאשר מידי יום נדבקים בה אלפי אנשים. מתוך אחריות וגם מתוך התחשבות במערערים עקב גילם, אנו מותירים בידי ביה"ד האזורי את שיקול הדעת להחליט בהתאם לנסיבות שיהיו בזמן שיקבע לדיון, האם לאפשר לקיים את הדיון בדלתיים פתוחות, דיון שמתבע הדברים ישתתפו בו אנשים נוספים, או להגביל את מספר המשתתפים בדיון.

פסק הדין מותר בפרסום.

ניתן ביום ו' באב התשפ"ב (03/08/2022).

הרב אברהם שינדלר

הרב שלמה שפירא

הרב מיכאל עמוס